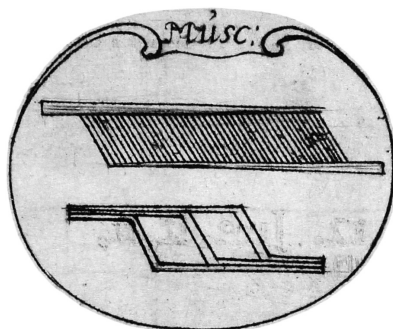

Digitalt særtryk af
FUND OG FORSKNING
I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS
SAMLINGER

Bind 51
2012

With summaries

KØBENHAVN 2012
UDGIVET AF DET KONGELIGE BIBLIOTEK

Om billedet på smudsomslaget se s. 57.

Det kronede monogram på kartonomslaget er tegnet af
Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik 3.s bibliotek

Om titelvignetten se s. 167.

© Forfatterne og Det Kongelige Bibliotek

Redaktion: John T. Lauridsen

Redaktionsråd:
Ivan Boserup, Else Marie Kofod,
Erland Kolding Nielsen, Anne Ørbæk Jensen,
Stig T. Rasmussen, Marie Vest

Fund og Forskning er et peer-reviewed tidsskrift.

Papir: Scandia 2000 Smooth Ivory 115 gr.
Dette papir overholder de i ISO 9706:1994
fastsatte krav til langtidsholdbart papir.

Grafisk tilrettelæggelse: Jakob Kyril Meile

Tryk og indbinding: SpecialTrykkeriet, Viborg

ISSN 0060-9896
ISBN 978-87-7023-093-3

“IST EIN ALT BUCH”

Hertug Johann Albrecht 1. af Mecklenburgs

bibliotekskatalog fra 1573

AF

OLE KONGSTED

Murens fald i 1989 og den fundamentalt ændrede politiske situation i Europa betød nye muligheder for udenlandske forskere i forbindelse med forskning i østtyske biblioteker og arkiver. For en musikhistoriker med interesse for musikken fra 1500- og 1600-tallet var det forjættede land i 1990erne beliggende i det tidligere DDR; for nærværende forfatter var særlig bibliotekerne i Rostock, Zwickau, Dresden og – selvfølgelig – Berlin, guldgruber, fra hvilke der da også i de forangne omkring 20 år er dukket mange interessante ting op.

Især Universitätsbibliothek Rostock var i første omgang interessant. Siden musikhistorikeren Wolfram Steudes perspektivrige undersøgelser vedrørende midttysk musikhistorie i 1500-tallet har det stået klart, at en grundig videnskabelig beskæftigelse med musikmanuskripterne i UB Rostock var en påtrængende vigtig opgave.¹ Efter at manuskripterne D-ROu: Mus. Saec. XVI. 35 og 40, der begge af Steude blev betragtet som værende forsvundet, blev tilvejebragt i begyndelsen af 1980'erne, må de i Rostock opbevarede musiktryk og musikmanuskripter betragtes som en af de vigtigste kilder til nordtysk musikhistorie i Senrenaisancen; ikke mindst, som det vil fremgå, netop bibliotekshistorisk – dvs. som samling – betragtet.² Senere forskere – bl.a. Ludwig Finscher og Henrik Glahn – var opmærksomme på, at en undersøgelse af mu-

¹ Wolfram Steude: *Untersuchungen zur mitteldeutschen Musiküberlieferung und Musikpflege im 16. Jahrhundert*, Leipzig 1978, s. 127.

² Jeg er Abteilungsleiter i.R. Hanno Lietz, Sondersammlungen, UB Rostock, megen tak skyldig for god hjælp i forbindelse med mine studier i biblioteket igennem mere end 20 år. Jeg ønsker ligeledes på dette sted at udtrykke en hjertelig tak til følgende – alle ansat ved UB Rostock: Stefan Siebert, Christiane Michaelis, Cornelia Chamrad, Heike Tröger og Dagmar Steinfurth. Jeg takker endvidere seniorforsker Niels W. Bruun, forskningsbibliotekar Jesper Düring Jørgensen, begge Det Kongelige Bibliotek, samt musiker Arne Keller for at have læst mit manuskript og bidraget med forskellige forbedringer.

sikalierne kunne være givtig, begge dog uden at foretage sig videre. En præliminær undersøgelse af både manuskripter og tryk ved RISM fandt sted i 1960erne;³ den blev imidlertid aldrig færdig. I 1980erne blev manuskripterne igen undersøgt, dels i sammenhæng med udarbejdelsen af den amerikanske registrant: *Renaissance Manuscript Studies*, dels i sammenhæng med registreringen til *Das Tenorlied*.⁴ Senest er enkelte af manuskripterne fra UB Rostock registreret af DIAMM.⁵ Det drejer sig om D-Rou: Mus. Saec. XVI. 42/2 (som gengives på baggrund af en tidligere registrering, da manuskriptet ikke er overleveret) og Mus. Saec. XVI. 71/1-5; af uransagelige grunde angives det, at begge manuskripters proveniens er Bayern !?

I forbindelse med genfundet af ovennævnte manuskripter samt efter at den daværende leder af Sondersammlungen i UB Rostock, Hanno Lietz, i 1994 fandt den ældste katalog over den hertugelige mecklenburgske bogsamling fra 1573 (herefter: K 1573) i Mecklenburgisches Landeshauptarchiv, Schwerin, (herefter: MLHAS), påbegyndte jeg med inspiration fra Steude en gennemgang af alle 1500-tals musikmaterialia i UB Rostock – både tryk og manuskripter.⁶ Det stod ret hurtigt klart, at så langt hovedparten af samtlige tryk og manuskripter i universitetsbiblioteket fra hele det 16. århundrede stammede fra ét og samme bibliotek: Johann Albrecht 1.s hofbibliotek i Schwerin. Med forholdsvis få undtagelser er materialet med signaturen Mus. Saec. XVI. i UB Rostock identisk med den mecklenburgske hertug Johann Albrecht 1.s (1525-1576) musiksamling; undtagelserne vil der blive gjort detaljeret rede for i en katalog, der er under udarbejdelse.⁷

³ RISM = Receuil International des Sources Musicales. Undersøgelsen blev foretaget af Ortrun Landmann.

⁴ Charles Hamm (ed.): *Renaissance Manuscript Studies. Census-Catalogue of Manuscript Sources of Polyphonic Music 1400-1550*, I-V, American Institute of Musicology, Hänssler Verlag, Neuhausen-Stuttgart 1979-1988, samt Norbert Böker-Heil, Harald Heckmann und Ilse Kindermann: *Das Tenorlied. Mehrstimmige Lieder in deutschen Quellen 1450-1580*, 2: Handschriften, Catalogus Musicus X, Kassel/Basel/London 1982. Sidstnævnte bringer dog kun enkelte af manuskripterne, som endvidere blot gengives i uddrag.

⁵ Digital Archive of Medieval Music, <diamm.ac.uk/jsp/Descriptions?op=SOURCE&sourceKey2456>, (samme: 2459, 2476, 2490).

⁶ Undersøgelserne i UB Rostock og MLHAS påbegyndtes i 1991.

⁷ Katalogen, som vil indeholde en liste over samtlige numre under signaturen Mus. Saec. XVI., vil indeholde incipits for samtlige satser i samtlige musikmanuskripter og blive udgivet som første bind i en ny række udgivet af Capella Hafniensis Editions: *Documenta Musica Regionis Balticae*.

Af vanskeligt forståelige grunde har dette betydelige bibliotek hidtil henligget forholdsvis upåagtet af bibliotekshistorikere, ligesom musikmanuskripterne har været meget lidt kendt – og i hvert fald ingenlunde erkendt i deres betydning – af musikforskningen.⁸ I forbindelse med musikalienne fristes man til at søge forklaringen i det ganske enkle forhold, at ingen kyndig musikhistoriker har set bøgerne stå ved siden af hinanden på reolerne i magasinet, i hvilket tilfælde man umuligt ville kunne overse, at hovedparten af bøgerne har den samme indbinding og stammer fra samme samling. At hverken RISM-registreringen eller de ovennævnte amerikanske manuskriptundersøgelser har erkendt denne proveniens: Schweriner-hoffet og fyrsteskolen i Schwerin er hartad ufatteligt.

Efter Lietz' fund af K 1573 (se ill. 1), arbejdede Antje Sander-Berke, dengang museumsinspektør ved Historisches Museum, Schwerin, og undertegnede sammen om "Schwerin als Residenzstadt im 16. Jahrhundert". Det resulterede dels i hendes udstilling, dels i en katalog, dels i en koncert, ved hvilken lejlighed de mest spektakulære værker fra musiksamlingen blev præsenteret for første gang i nyere tid.⁹ Katalogen indeholdt to artikler, der fra hver sin vinkel præsenterede Johann Albrechts bibliotek.¹⁰ Denne første grundigere omtale af bibliotekets

⁸ Forfatterne af tidligere artikler til bibliotekets historie – dvs. fra før fundet af K 1573 i 1994 – har selvsagt ikke haft de samme muligheder for at skaffe sig et samlet overblik over biblioteket respektive en forståelse af dets betydning, som eftertiden har fået. Alligevel er betydelige bidrag leveret: 1) Anna Marie Floerke: Mecklenburgische Bucheinbände im 16. Jahrhundert, *Archiv für Buchbinderei/Zeitschrift für Einbandkunst*, 30, 1930, s. 109-111; 2) W. Th. Gaetgens: Die alten Musikalien der Universitätsbibliothek und die Kirchenmusik in Alt-Rostock, *Beiträge zur Geschichte der Stadt Rostock*, udg. af Verein für Rostocks Altertümer, 22, Rostock 1941, s. 164ff; 3) Hans Bahlow: Die Büchersammlung Johann Albrechts von Mecklenburg, *Der niederdeutsche Buchdruck im Schrifttum Dr. Bruno Claussens. Festgruss zum 70. Geburtstag*, Neumünster 1950, s. 5-10; 4) Lothar Hoffmann-Erbrecht: Das Opus musicum des Jacob Praetorius von 1566, *Acta Musicologica* XXVIII, 1956, s. 96-121. 5) Astrid Händel: Die Bibliothek des Herzogs Johann Albrecht zu Mecklenburg und ihre Kostbarkeiten, *Beiträge zur Geschichte der Wilhelm Pieck Universität Rostock*, 4, Rostock 1983, s. 17-32; 6) Karl-Heinz Jügelt: Buchdruck und Bibliotheken im alten Mecklenburg und Vorpommern, *Ein Jahrtausend. Mecklenburg und Vorpommern*, Rostock 1995, s. 103-109; 7) Karl-Heinz Jügelt: *Handbuch der historischen Buchbestände in Deutschland*, 16, Hildesheim/Zürich/New York, 1996, s. 127.

⁹ Antje Sander-Berke (red.): *Stadt und Hof. Schwerin als Residenzstadt im 16. Jahrhundert*, Historisches Museum, Schwerin 1995; koncerten med vokalensemblen *Capella Hafnien-sis* fandt sted i 1995 i slotskapellet, Schwerin.

¹⁰ Antje Sander-Berke: Die erste herzogliche Bibliothek in Schwerin, *Stadt und Hof*, Schwerin 1995, s. 99-119; Ole Kongsted: Die Musikaliensammlung des Herzogs Johann

betydning førte så endelig til, at flere historikere med vidt forskellige udgangspunkter – ‘almindelig’ historie/kulturhistorie, medicinsk historie og boghistorie – senere har beskæftiget sig med samlingen; i 2000,¹¹ 2001¹² og 2002: Steffen Stuth,¹³ i 2003: Dagmar Arndt,¹⁴ i 2007: Steffen Stuth,¹⁵ Dagmar Arndt¹⁶ og Nilüfer Krüger.¹⁷

Albrecht I., (i samme), s. 120-131. – Af tidsmæssige grunde – K 1573 var dukket op kort tid før – kunne en ordentlig gennemarbejdelse af katalogen ikke nås. Sander-Berke blev senere museumsdirektør i Jever og fik ikke senere lejlighed til at vende tilbage hertil; undertegnede fik i første omgang præsenteret samlingen ud fra forskellige perspektiver i: 1) Ole Kongsted: Die Musikalien des 16. Jahrhunderts in der Universitätsbibliothek Rostock, *Deutsche Musik im Osten*. Musikgeschichte zwischen Ost- und Westeuropa, 10, Sankt Augustin 1997, s. 259-267, 2) Ole Kongsted: Das Repertoire der Musikalien-sammlung Herzog Johann Albrechts, Karl Heller et al. (Hg.): *Musik in Mecklenburg. Studien und Materialien zur Musikwissenschaft*, 21, Hildesheim 2000, s. 185-192, 3) Ole Kongsted: Flamingus, Johannes, *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, 8, London 2001, s. 925, 4) Ole Kongsted: *Johannes Flamingus, Opusculum Cationum 1571*, Capella Hafniensis Editions, Series A, 2, 2002.

¹¹ Steffen Stuth: Frühneuzeitliche höfische Kultur in Mecklenburg, *Musik in Mecklenburg. Beiträge eines Kolloquiums zur mecklenburgischen Musikgeschichte*, hg. von Karl Heller, Hartmut Möller und Andreas Waczkat, Hildesheim 2000, s. 175-184.

¹² Steffen Stuth: *Höfe und Residenzen. Untersuchungen zu den Höfen der Herzöge von Mecklenburg im 16. und 17. Jahrhundert*, Quellen und Studien aus den Landesarchiven Mecklenburg-Vorpommerns, hg. von Andreas Röpcke und Martin Schoebel, 4, Bremen 2001.

¹³ Steffen Stuth: Zwischen Tradition und Moderne. Zur Rolle von Bildung und Erziehung am mecklenburgischen Hof unter Johann Albrecht I., *Erziehung und Bildung bei Hofe*, 7. Symposium der Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, hg. von Werner Paravicini und Jörg Wettlaufer, Stuttgart 2002, s. 249-266.

¹⁴ Dagmar Arndt: *Der medizinische Teil der Bibliothek des mecklenburgischen Herzogs Johann Albrecht (1525-1576)*, Universität Rostock, Diss. 2003.

¹⁵ Steffen Stuth: ‘Si deo pro nobis, qui contra nos’ [sic] – Der Hof Herzog Johann Albrechts I. zu Mecklenburg (1547-1576), *Buch. Macht. Bildung. Die Bibliothek des Herzogs Johann Albrecht I. von Mecklenburg*, Veröffentlichungen der Universitätsbibliothek Rostock, 137, Rostock 2007, s. 11-21.

¹⁶ Dagmar Arndt: Der medizinische Literaturbestand der Johann-Albrecht-Bibliothek, *Buch. Macht. Bildung* 2007, (se note 15), s. 53-66.

¹⁷ Nilüfer Krüger: Facetten eines Kleinods fürstlicher Gelehrsamkeit in der Renaissance. Die Bibliothek des Herzog Johann Albrechts I. von Mecklenburg, *Buch. Macht. Bildung* 2007 (se note 15), s. 23-52. – Nilüfer Krüger arbejder med en udgivelse af hele K 1573, som efter det meddelte vil foreligge i 2013.

Ill. 1: Foto af K 1573

Bibliotekets historie

Johann Albrecht-bibliotekets historie er en både spændende og mærkværdig fortælling. Man må anse året 1552 som værende tidspunktet for bibliotekets grundlæggelse.¹⁸ Efter Johann Albrechts deltagelse i hertug Albrecht af Preussens bryllup med Anna Maria af Braunschweig i Königsberg, hvortil han var rejst i februar 1550, drog han til Ulm, hvor han var omkring 12. april. Fra 17. juli påbegyndte han som et led i tidens religionskrige belejringen af Frankfurt am Main;¹⁹ disse endte med de protestantiske fyrsters sejr over Karl 5. Johann Albrechts onkel – den regerende hertug af Mecklenburg, Heinrich 5. – døde i februar 1552 og i september samme år vendte Johann Albrecht tilbage til Mecklenburg, til både økonomiske problemer og problemer med delingen af magten med broderen Ulrich.²⁰

Et 'plaster på såret' var formentlig dette, at han fra Frankfurt kunne hjembringe en bogsamling, der skulle blive et solidt fundament for biblioteket på slottet i Schwerin. Johann Albrecht overtog fra en boghandlerenke fra Mainz hele hendes "... mit vielen und köstlichen ausländischen Werken versehenen Buchladen, und liess die Bücher rheinabwärts über See nach Mecklenburg verfrachten." Det pågældende sted i hofembedsmanden Andreas Mylius' beretning herom lyder: "... als man für Frankfurt aufgebrochen, ist Hertzog Johann Albrecht in Mayntz gezogen, alda er in seinem Losement einen ziemlichen Vorrath an guten Büchern gefunden, dieselbe in große Fässer einpacken, und nach Mecklenburg führen lassen. Daher der Anfang der erfolgten Librerey zu Schwerin aufm Hause entsprossen."²¹ Da Johann Albrecht, som Antje Sander-Berke har gjort opmærksom på, "... bei seiner Sammlung nur auf geringe ältere Bestände zurückgreifen [konnte]",

¹⁸ Når Jügelt 1996, s. 127, vil henføre fødselsåret for Johann Albrecht-biblioteket til 1533, er der tale om en fejl. Der skal formentlig have stået 1553; i 1533 var Johann Albrecht 8 år gammel.

¹⁹ W. Raabe: *Mecklenburgische Vaterlandskunde*, II, Wismar/Ludwigslust, 1863, s. 886-913; her s. 889 og 891.

²⁰ Hans Witte: *Mecklenburgische Geschichte*, II, Wismar 1913, s. 78, hvor det hedder: "Tief enttäuscht kehrte Johann Albrecht aus dem Kriege heim, auf den er so grosse Hoffnungen für die Sache des Evangeliums und auch für sich und sein Haus gesetzt hatte."

²¹ Andreas Mylius: *Annales etzlicher fürnehmer und glaubwürdiger Geschichten etc.*, Georg Gustav Gerdes (Hg.): *Vierte Sammlung verschiedener glaubwürdiger Guten theils ungedruckter Schriften und Urkunden ...*, Wismar 1737, s. 261.

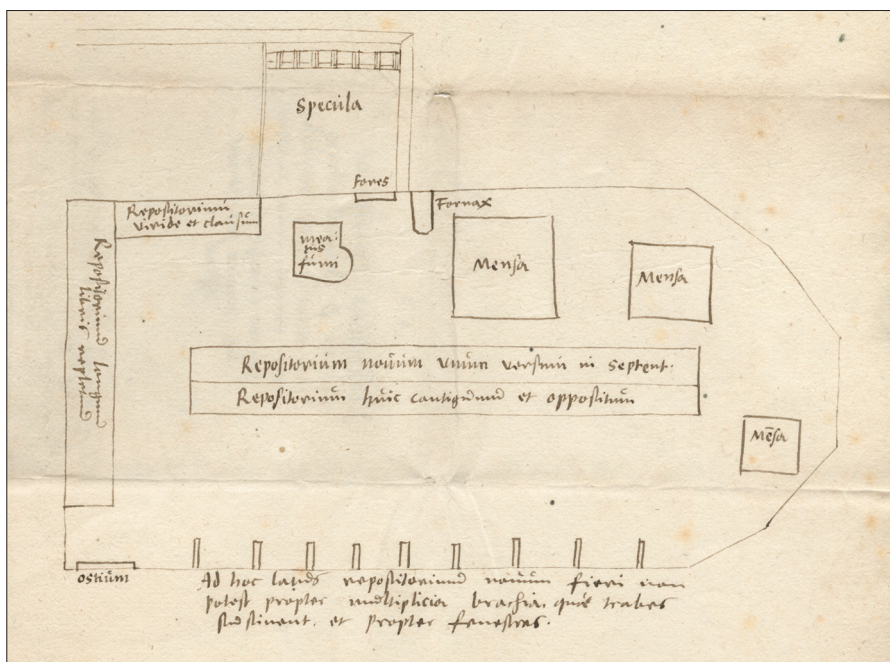
forekommer det rimeligt at anse biblioteket for at være grundlagt i september 1552.²² Hvor mange bøger Johann Albrecht fik med sig hjem, ved vi ikke; at dømme efter bemærkningen, at de blev pakket ned i "store fade", må det have været et større antal. Omstændighederne vedrørende, hvad der måtte være købt, respektive, hvad der var krigsbytte, er ikke tilstrækkelig oplyst.

I de i alt 24 år biblioteket var under opbygning – fra anlæggelsen i september 1552 til hertugens død i februar 1576 – anskaffedes løbende nye bøger. Johann Albrecht var som en ægte renaissancefyrste videbegærlig, og anlæggelsen af et universalbibliotek var blot en af de måder, på hvilken han søgte at opbygge det åndelige klima ved hoffet. En anden var anlæggelsen af fyrsteskolens i residensbyen Schwerin i 1553 – efter model af den berømte fyrsteskolens i Meißen. Ved skolen – og ved hoffet i det hele taget – drog han omsorg for ansættelse af en lang række højt begavede lærere og hofembedsmænd. Ved skolen: rektor Matthias Marcus Dabercusius, prorektor (til 1557) Hieronymus Rivius, prorektor (fra 1557, senere rektor) Bernhard Hederich, hypodidasculus (= underlærer) Nicolaus Mylius, kantor Nicolaus Sartorius og senere kantor Thomas Mancinus; ved hoffet: hertugens nærmeste rådgiver Andreas Mylius, matematikeren og kartografen Tilemann Stella, Samuel Fabricius (sammen med Stella ansvarlig for biblioteket) og ganske mange andre – dog i denne konkrete sammenhæng mindre væsentlige – personer.

Bibliotekets indretning på slottet

Om bibliotekets første placering på slottet ved vi intet sikkert. Først 1566 i medfør af Tilemann Stellas forslag til indretning kan vi se, at det blev opstillet under taget på 3. sal i en nybygning over køkkenet: "[in dem] neue Gebew uber der Kuchen". Stella var i 1561 blevet antaget til at forestå ordningen af biblioteket, til hvilket job han senere fik Samuel Fabricius til hjælp. I 1566 fremstillede han en tegning (se ill. 2), som giver en oversigt over biblioteksrummet. Indgangsdøren (ostium) var aflukket og låst, så uvedkommende ikke kunne komme ind i 'skatkammeret'; mod vest var opstillet en lang reol fyldt med bøger (Repositorium longum libris repletum); mod nord en grøn reol, der var

²² Vi ved, at onklen Heinrich 5. var optaget af at opbygge en bogsamling, men kender kun ganske få titler, som Johann Albrecht har overtaget fra forgængerne, respektive titler fra hans egen samling før 1552.

Ill. 2: Tilemann Stellas skitse over bibliotekets indretning på slottet efter en plan fra 1566 (MLHAS, Samml. Hist. Handschr. u. Dr., Vol XI, fasc. 2, fol. 2)

aflukket (*Repositorium viride et clausum*); også mod nord en udgang (fores) til en udsigtsplatform (specula);²³ til højre for døren en ovn (fornax); hertil tre borde af forskellig størrelse (mensa); midt i rummet med ryggen til hinanden to meget lange reoler (1. *Repositorium*

²³ Grundplanen af det gamle slot i Horst Ende: *Schloss Schwerin*, Leipzig 1971, s. 7, synes at antyde, at der har været tale om et tårn med en platform, som man således på 3. sal har kunnet gå ud på, og som vendte ind mod slotsgården. Vinduerne i syd på tegningen (egentlig mod sydvest) har således vendt ud mod det omgivende landskab. Jævnfør målene hos Ende må platformen have været o. 3,5 m × o. 3,5 m. Stellas tegning (ill. 2) er, som det ses, blot en rå skitse, der ikke er målfast; men manden var jo kartograf med fornemmelse for mål, så lader vi et øjeblik som om, at den er målfast, får vi altså et biblioteksrum, som er ca. 17,5 meter bredt (vest/øst) og ca. 8,5 meter i nord/syd længde. Den grønne reol har været omkring 3,5 meter lang. Endereolen i vest skulle i det tilfælde være lidt over 7 meter lang og de to store ryg-mod-rygreoler midt i rummet begge omkring 13 meter lange. Viderefører vi dette uvidenskabelige slag på tasken, får vi med en reolhøjde på 2 meter – der jo sagtens kan have været højere – og f.eks. 7 hylder omkring 266 løbende hyldemeter i de reoler, der er vist på tegningen; altså plads nok til en bogsamling af den aktuelle størrelse.

nouum unum versum in septent; 2. Repositorium huic contiguum et oppositum); mod syd har der ikke kunnet opstilles reoler på grund af understøttelsen af bjælkerne i loftet og på grund af vinduer (Ad hoc latius repositorium nouum fieri non potest propter multiplicia brachia, quae trabes sustinent et propter fenestras). Tegningens sidste detaille: meatus furni (omkredsen af bageovnen) kan vel kun forklares som en skorsten, der – noget aparte placeret midt i rummet og ikke ved en væg – formentlig fører fra bageovnen i køkkenet på etagen nedenunder op igennem taget.

Således var biblioteket indrettet fra 1566 til Johann Albrechts død 12.2.1576. I det inventarium, der blev udfærdiget efter hertugens død, nævnes biblioteket ikke, da det var aflukket og "... da mhan dazu keinen schlüssel gehabt" [!] I inventaret 1599 nævnes biblioteket ej heller, og det synes ganske og aldeles at være gerådet i glemsel efter 1576. Dette forhold står i grel modsætning til hertugens ønske i testamentet, at hans sønner skulle overtage og passe på det bibliotek, han havde anlagt på slottet, at de skulle sørge for at føre det videre og ikke dele endelige flytte det: "... dass Sie auch vnserer liberei, darzu Wir ein anfang alhie vff dem Schloße gemacht, erhalten, vnd von Jahren zu Jahren vermehren, auch durch keine theylung zerreissen noch vonn hinnen verrukkenn sollen."²⁴

Bibliotekets senere skæbne

Biblioteket gik i arv til de efterfølgende hertuger af Mecklenburg. Ved senere ombygninger af slottet blev biblioteket flyttet fra det gamle biblioteksrum. I 1711 blev slottets bogsamlinger flyttet til nogle rum på loftet i Justizkanzlei i Schwerin. Her lå de urørt et par generationer, indtil orientlisten, professor Oluf Gerhard Tychsen (1734-1815), efter invitation af en senere hertug, Friedrich 2., tilfældigt opdagede bøgerne i juni 1769.²⁵ Besøget drejede sig om et muligt supplement af bøgerne

²⁴ Her citeret efter Stuth, 2001, s. 115.

²⁵ Wilhelm Thomsen: Tychsen, Oluf Gerhard, *Dansk Biografisk Lexikon* (Bricka), XVII, 1903, s. 618f. Tychsen var født i Tønder; allerede fra omkring 1752 drev han arabiske, hebraiske og navnlig rabbiniske studier ved gymnasiet Christianeum i Altona. Fra 1756 studerede han teologi og orientalske sprog i Halle. En derværende teologiprofessor, der arbejdede ivrigt for jødernes omvendelse, fik ham "paa Grund af hans usædvanlige rabbiniske Kundskaber, bevæget til at virke som Jødemissionær, og Tychsen foretog til den Ende 1759 og 1760 Vandringer gennem Nordtyskland og Danmark, men uden at det lykkedes ham at omvende en eneste Jøde." Hvorfor han forståeligt nok hurtigt blev

ger fra det daværende hertugelige bibliotek til universitetet i Bützow. Tychsens beretning om besøget i Schwerin er på en gang uhyggelig, sørgmunter og rørende læsning – med et par afsluttende forfængelige bemærkninger – der fortjener at refereres:

“In der von mir vorzüglich durchsuchten Herzoglichen, daselbst stehenden Bibliothek, fand ich lauter neue, und gar keine alten Werke. Dies befremdete mich um desto mehr, je gewisser ich wuste, dass die Herzöge Johann Albrecht und Christian Ludwig I. Bücher-Sammlungen angelegt hatten. Nach vielem vergeblichen Nachforschen sagte mir endlich ein alter siebzigjähriger Kammerdiener Pichelieu: er erinnere sich von seiner Jugend her, oben auf der alten Justiz-Kanzeley bey der Tortur eine Menge alter Chartequen gesehen zu haben. Ob ich nun gleich vermuthete, daß es alte Inquisitions-Acten seyn möchten; so konnte ich doch dem Triebe nicht widerstehen, die Oefnung dieser in vielen Jahren uneröffnet gebliebenen Zimmer, zu bewürken. Aber nichts kam meinem Erstaunen und Bestürzung gleich, als ich, an statt Hexen-Processen, mehrere Zimmer voller Bücher, aber auch zugleich die Greuel der Verwüstung allenthalben erblickte. Die Repositoria waren zum Theil Altershalben herunter gefallen, die Bücher lagen Ellen hoch mit dickem Staub, auf einen steinernen eingesunkenen Fußboden, und die Camine voller vermoderten Handschriften, und Eulen und Fledermäuse, und Marder und Ratten, von welchen ich ein Nest voller Jungen, in einem dazu sehr geschickt von ihnen ausgehöhlten dicken Folianten antraf, und anderes Ungeziefer hatten, weil die Gelenksamen Arme der Jugend freie Oefnungen in den Fenstern gemacht hatten, ihre sichere Wohnungen daselbst aufgeschlagen. Mit Thränen in den Augen, und innerlichen Unwillen, besahe ich begierigst eine Menge Bücher ... und eilte mit der frohen Nachricht von dieser gemachten herrlichen Entdeckung, mit unbeschreiblichen Vergnügen nach Ludewigslust, welche meinem Herrn ganz neu war, indem Sie versicherten, dass Sie Sich nicht erinnerten, von dieser dort vorhandenen Bibliothek je das geringste gehört zu haben. Um

“kjed af denne Virksomhed” (Thomsen). 1760 blev han docent ved det nyoprettede universitet i Bützow, hvor han 1763 blev professor; i 1789, da universitetet blev nedlagt og forenet med universitetet i Rostock, blev han forflyttet hertil. Her virkede han som overbibliotekar resten af sit liv. – Tychsen findes ikke i de senere udgaver af *DBL*. Hans beretning om fundet af bøgerne stammer fra *Buch. Macht. Bildung*, 2007, s. 112 (se note 15). Se også Oluf Gerhard Tychsen: *Geschichte der öffentlichen Universitätsbibliothek und des Museums zu Rostock*, Rostock 1790.

nun den Inhalt dieser grossen Bücher-Sammlung genau zu erfahren, übernahm ich in den Hunds-Tags-Ferien, mit höchster Bewilligung, die Verfertigung eines Verzeichnisses derselben, so wie sie da lagen, womit ich fast vier Wochen zubrachte, ob ich gleich die Morgenröthe gewöhnlich im Schlafe störte, und bis in die sinkende Nacht, so dass von dem vielen Sitzen mir zuletzt die Füsse zu schwellen anfangen, mich damit beschäftigte, und die Herren Hofrath Mithoff und Kammerdiener Grimm, mit Numerierung der mir vorgelegten Bücher, und ihrer gehörigen Aufstellung, mir alle mögliche Hülfe leisteten. Nach glücklich vollendetem Verzeichnis, und aufgestellter und gereinigter Bibliothek, beehrten sie Serenissimus, nebst Ihres Herrn Bruders, des Prinzen Ludewig Durchlaucht, in Gefolge des Hofstaats, mit ihrer höchsten Gegenwart, und bezeugten mir Ihren höchsten Beyfall.”

Biblioteket blev på Tychsens foranledning overført til universitetet i Bützow i 1769, hvor det blev gjort tilgængeligt for offentligheden i 1772 efter udarbejdelsen af en katalog. Bøgerne befandt sig så i Bützow, indtil universitetet lukkede i 1789; herefter overgik bøgerne til universitetet i Rostock. Johann Albrechts gamle bibliotek blev ved denne lejlighed splittet og fordelt blandt Rostock-bibliotekets øvrige bøger; musiksamlingen derimod blev holdt samlet. – Vi skylder således en dansker – et faktum, der sjældent nævnes i de tyske fremstillinger af bibliotekshistorien – at denne fine bogsamling blev reddet for eftertiden.

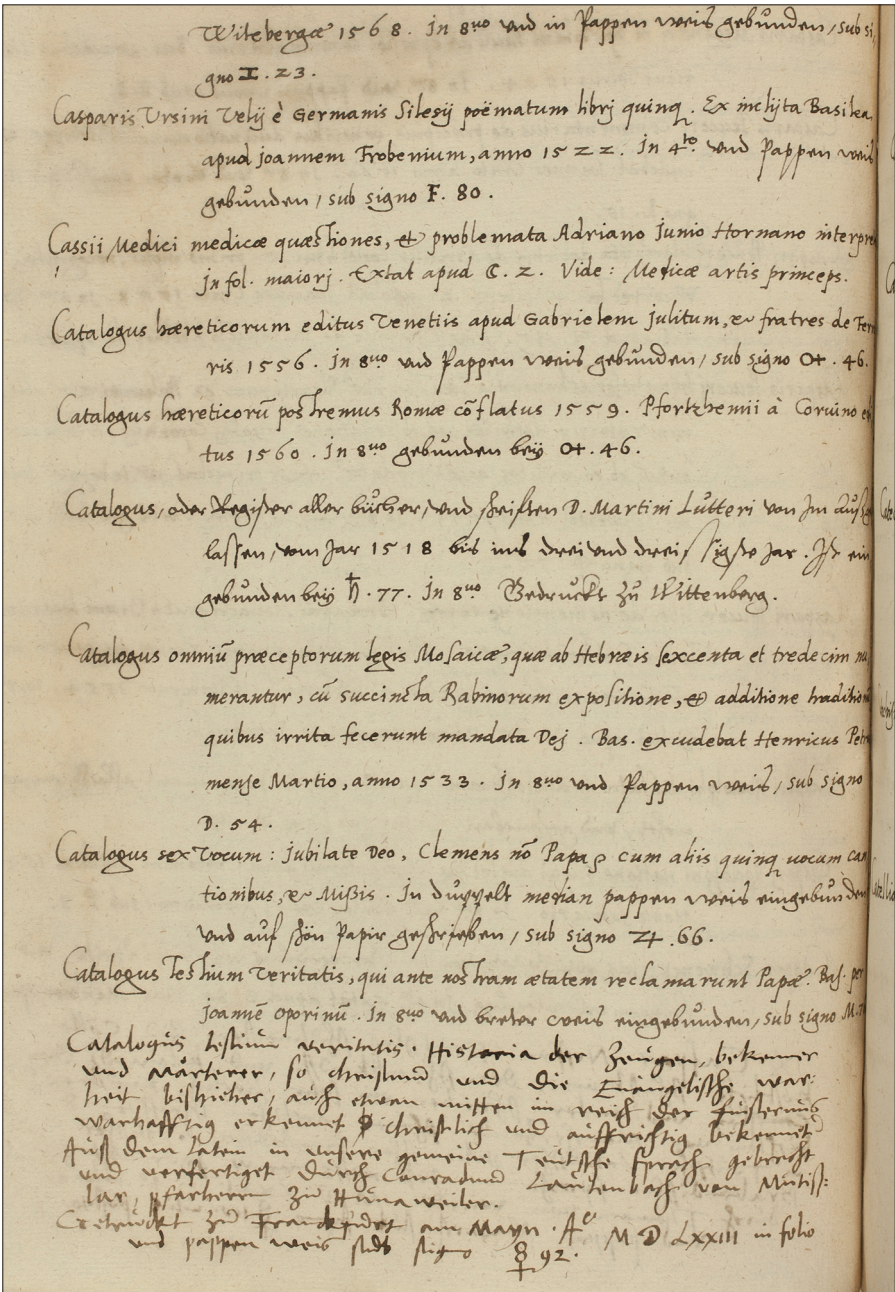
Bibliotekarerne

To personer havde i bibliotekets knap 24-årige levetid i 1500-tallet (fra 1552 til 1576) ansvaret for opsyn, udarbejdelsen af en katalog, etc.: kartografen, matematikeren, astronomen og ingeniøren Tilemann Stella og Samuel Fabricius, Johann Albrechts ‘latinske sekretær’ og Mecklenburgs første arkivar – to hver på sin måde fremragende mænd (se ill. 3).

Tilemann Stella blev født omkring 1525 i Siegen;²⁶ efter Abitur kom han i 1542 til universitetet i Wittenberg, og i 1544 var han kortvarigt ved universitetet i Marburg. Tilbage i Wittenberg blev han af Philipp Melanchton og Joachim Camerarius opmuntret til at fremstille et stort

²⁶ Se Rudolf Vierhaus (Hg.): *Deutsche Biographische Enzyklopädie*, 9, München 2008, s. 670; Gyula Pápay: Ein bedeutender Kartograph in Mecklenburg: Tilemann Stella (1525-1589), Sander-Berke 1995, s. 93-98; endvidere biografien: <http://www.deutsche-biographie.de/sfz10881.html>.

Ill. 3: Samuel Fabricicius' (øverst) respektive Tilemann Stellas håndskrift på fol. 65v i K 1573

anlagt kortværk. Da dette blev trykt i 1552, drog han med anbefalinger på en længere rejse, der skulle føre til flere fyrster og byer, som han prøvede på at interessere for sine projekter. Med Melanchtons anbefaling i lommen kom han i 1552 til Christian 3. i København. Melanchtons introduktionsskrivelse til Christian 3. er dateret 12.7. 1552: "... zeiger dieser Schrifftten Tilemannus Stella von Sigen [...] hat ein seer nützlich werck alhie gemacht [...] Vnd bittet diser Tilemannus In vntertenigkeith, E.K.M. wolle dise seiner Arbeit gnediglich annemen, vnd wollen sein gnedigster Herr sein".²⁷ – Christian 3. bed dog ikke på. Den danske konge fik igennem årene mange gode råd af Melanchton, som han normalt rettede sig efter. Denne gang lyttede han åbenbart ikke; han ansatte i hvert fald ikke multibegavelsen Stella. Det gjorde imidlertid hertug Johann Albrecht af Mecklenburg i samme år.²⁸ I Schwerin fik Stella dels den opgave at lade et medbragt udkast til et kort over Mecklenburg udføre i stor målestok, dels den opgave at fremstille en himmelglobus. Han blev ansat af Johann Albrecht, men flyttede tilbage til Wittenberg for at kunne gøre sit arbejde hurtigere; han var dog stedse i forbindelse med hertugen, som han bl.a. ledsagede på en rejse i 1560 til Wien og videre gennem Ungarn til den tyrkiske grænse.²⁹ Da hans kort over Tyskland i mellemtiden var udkommet, fulgte han hertugen tilbage til Schwerin, hvor han blev overdraget ansvaret for det hertugelige bibliotek i 1561. Her passede han i årene indtil hertugens død i 1576 dels biblioteket, dels arbejdede han med sit hovedfag, kartografien, og livsprojektet: at udarbejde et Tysklands-kort i stor målestok. Johann Albrechts død i 1576 traf ham hårdt; han blev i sine stillinger under formynderregeringen for de hertugelige børn. Forsøg på at finde en ny position lykkedes ikke, og han døde – sandsynligvis i Schwerin – i 1589.

Samuel Fabricius blev født i 1539 som søn af reformatoren Egidius Faber (ca. 1490-1558); han var endnu ved faderens død 1558 discipel

²⁷ Andreas Schumacher: *Gelehrter Männer Briefe an die Könige in Dännemark vom Jahr 1545 bis 1585*, 2, Kbh./Leipzig 1758, s. 42-47.

²⁸ Melanchton anbefalede også Stella hos Johann Albrecht ved brev af 22.1. 1556: "Ein solcher Mann ist sicher ein Segen für die Allgemeinheit und würdig des Wohlwollens weiser Fürsten", Pápay, Sander-Berke 1995, s. 93; på dette tidspunkt var hertugen allerede godt bekendt med Stella.

²⁹ Fra Stellas egenhændige breve i MLHAS: Sammlungen, Bibliothecae, vol. XI, fasc. 2, ved vi, at han i 1555 var i Schwerin, 1557 (formentlig kortvarigt) var i Lübeck, 1559 i Wittenberg, 1560 i Wismar. Her udstedte han – der i disse år var i en vanskelig økonomisk situation – diverse gældsbreve.

i fyrsteskolen i Schwerin, hvor han boede i huset hos rektor Dabercusius.³⁰ Da han forlod skolen, sendte Johann Albrecht ham i nogle år til Italien med henblik på videre uddannelse. Den 12.1. 1560 fik hertugen underretning fra Bologna – fra en tysk købmand Othmer Buochschor med hvem hertugen via sine økonomiske forbindelser til Augsburg var i kontakt – at: “Samuel Fabritz helte sich zimlich wol aus, so ist er auch gott sei lob frisch vnd gesund.”³¹ Den 27.1. 1561 kom endnu et brev fra købmanden: “Ir sollt mir glauben dz sich Samuel Fabritzij gar einzogen helte alls akin student oder trischer in diser statt so wart do seinem studio vnd Der weltchen sprach zimlich wol aus den Ich Inn mit der sprach zimlich guten ton ... ist ein fein mensch. E.f.g. legen dz gellt so sie auff Im ... so wirt ain feiner mensch aus Im. & wol zu geprauchten wirt. Er ist peim mir Ins haus da er khain pose gesellschaft nach poss Eksempel stehen khan. Auch wurd Ich Im nach kainem In meinem Haus khain Vnrecht gestatten.”³² Hertugen blev så også underrettet om, at Fabricius “... ghen Rom vnd Nepolj ziehen liessen die selbigen ortt vnd lande zu besichtigen dan fast alle teutschen dahin ziehen.”³³ Den 14.2.1561 blev “... 264 $\frac{3}{4}$ Thaler ... nach Bononien an Otmer Puscher (d. i. Buochschor) geschickt, soll Samuel Fabritius zu seinem Studio haben.”³⁴ Efter denne tid rejste Fabricius måske så først til Rom og Napoli, før han tog til Firenze. Den 6.3. 1563 skrev hertugen i hvert fald i sin dagbog: “40 vngerische Ducaten bey Petro dem Trumeter dem Samueli Fabricio gen Florentz geschickt zu seiner Unterhaltung.”³⁵ I Firenze blev han elev af den fremragende italienske filolog, Piero Vettori. Tre egenhændige breve af Samuel Fabricius i Bayerische Staatsbibliothek, München, dokumenterer denne forbindelse; brevene til Vettori stammer fra maj 1563 (fra Pisa), 10.4. 1565 (fra Schwerin) og november 1567 (fra Neubrandenburg). Fabricius’ studierejse til Italien varede i fire til fem år; han må være taget af sted i 1559 eller i 1560. Han blev i 1574 udnævnt til kammersekretær af Jo-

³⁰ Georg Christian Friedrich Lisch: Ueber die Caselier in Meklenburg, *Jahrbücher des Vereins für meklenburgische Geschichte*, 19, Schwerin 1854, s. 20.

³¹ Se note 30.

³² Fabricius var indskrevet ved universitetet i byen; se Dr. Grotefend: Meklenburger auf der Universität Bologna, *Jahrbücher des Vereins für meklenburgische Geschichte und Altertumskunde*, 53, Schwerin 1888, s. 202, nr. 96: “1562, Dominus Samuel Fabricius Megapolitanus.”

³³ MLHAS: 2.12.-2/4, Regierungskollegien und Gerichte 867.

³⁴ Se note 30.

³⁵ Se note 30.

hann Albrecht – efter 10 års tro tjeneste – dvs., at hans tjeneste hos hertugen efter hjemkomsten til Mecklenburg må være begyndt i 1564.³⁶ Efter Johann Albrechts død blev han – dog først i 1579 – ansat som arkivar af hertug Ulrich af Mecklenburg, som efter Johann Albrechts død var formynder for dennes børn. Samuel Fabricius døde i 1592.³⁷

Katalogen 1573

Hanno Lietz – tidligere leder af UB Rostocks “Altbestände”, en bibliotekar som mange forskere verden over vil tænke på med glæde – kan ikke noksomt prises for sit fund K 1573, som for første gang har muliggjort dyberegående studier i hofbibliotekets bog-, manuskript- og musikaliebestand. Katalogen er skrevet med Samuel Fabricius’ linie- og retnings sikre, letlæste og professionelle skriverhånd. Han var som sekretær for hertug Johann Albrecht en øvet skriver med smukke, personligt udformede bogstaver, både når han skrev latinsk og tysk/gotisk skrift; den anden i manuskriptet forekommende hånd tilhører Tilemann Stella, – mindre letlæst, men dog tydelig. Dette lader sig entydigt fastslå ved sammenligninger med papirer med Stellas underskrift i MLHAS.³⁸

³⁶ MLHAS: 2.12.-2/4, Regierungskollegien und Gerichte 867, 1574, dokumenterer genantagelse i tjeneste efter orlov: “Nach beschehener meiner entwrlaubung hat E.f.g. mich auf Michaelis anno 72 durch Doctorem Henricum Menscheuer, vnd Magistrum Tilemannum Stellam widerumb zu dienst fodern, vnd mir zusagen lassen, das sie sich gegen mir dermassen wolten verhalten das ich meines dienstes keinen schaden haben sollte”; dette kunne indicere, at Fabricius også efter ansættelsen som kammersekretær har haft med biblioteket at gøre, om end måske ikke så meget som tidligere, hvilket Stellas tilføjelser til katalogen tyder på.

³⁷ G.C. Friedrich Lisch: Andreas Mylius und Herzog Johann Albrecht I. von Mecklenburg in ihrer Wirksamkeit und in ihrem Verhältnisse zu einander, *Jahrbücher des Vereins für mecklenburgische Geschichte und Altertumskunde*, XVIII, Schwerin 1853, s. 103: “Am 4. Febr. 1592 starb Samuel Fabricius, den der Herzog in Italien zum lateinischen Secretair hatte ausbilden lassen.” Tre egenhændige breve fra Fabricius ligger i arkivet i Schwerin: 1) dateret 26.8. 1573, 2) dateret 1.1. 1576, 3) dateret 4.6. 1579; endvidere 4) bestillingen til kammersekretær 1574, 5) en lønøpgørelse Michaelis 1576, et brev dateret Schwerin primo Septembris die Anno 1577 samt 2 udaterede. MLHAS: 2.12-1/24: Korrespondenz der Herzöge mit Gelehrten, 58.

³⁸ MLHAS, SN 11.1, Nr. Vol. XI, Fasz 2. Jeg takker Direktor i.R. Andreas Röpcke og fr. Brigitta Steinbruch for hjælp i forbindelse med mine studier i Schwerin.

Beskrivelsen af K 1573 – i dag overflyttet fra Mecklenburgisches Landeshauptarchiv, Schwerin til universitetsbiblioteket i Rostock, hvor den nu har signaturen: Mss. Meckl. J 203 – lyder som følger:

Mål: ca. 31,9 cm × ca. 21,4 cm; liggende på et bord er katalogen 7,3 cm tyk.

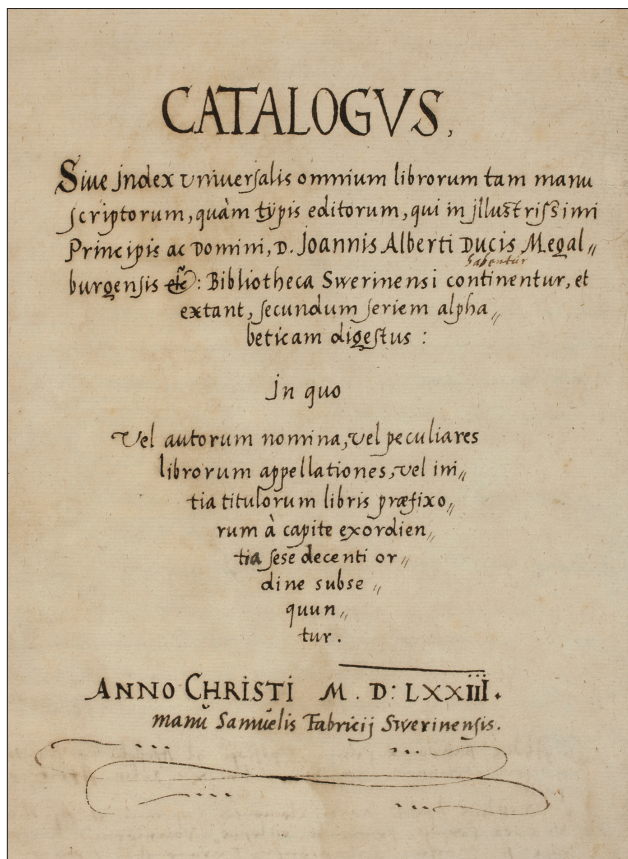
Fol.: 382 fol.; som Restauratorin Cornelia Chamrad skriver: “Der Band ist auf vier erhabene Doppelbünde geheftet”;³⁹ ingen samtidig foliering eller paginering; nyere foliering ved Hanno Lietz omkring 2000; senere indstukket er fol. 24a, fol. 126a, fol. 131a, fol. 204a, fol. 254a, fol. 263a, 347a, fol. 359a; katalogen er lettere beskåret ved indbinding dog med minimalt substanstab; indtil og med fol. 36r forekommer i katalogen på hver side overskrifter (fra Abb. til Aug.), der fortæller, hvor langt man er kommet i alfabetet; den pågældende bogs signatur blev med blæk indskrevet på forpermen eller skrevet på bogens snit; bøgerne var opstillet med snittet ud mod beskueren; ofte ses *signum smaragdi* (smaragdtegnet) fra hermetikken tilføjet den almindelige signatur (se tabel 1, s. 95).

Indbinding: halvlæderbind af pap med rester af ældre uidentificeret sortindfarvet pergamentmakulatur, med fire i 1995 tilføjede bånd af kalvelæder; ryg af gulligt svinelæder, som rækker ca. 6 cm ind over for- og bagside af bindet; bogbindet stammer fra mecklenburgermesteren B S, som forfærdigede mange bind for Johann Albrecht; han dekorede læderet på for- og bagside med identiske motiver: korsfæstelsen – slangen – syndefaldet – Kristi opstandelse – blomster; på forperm tidligere signatur med rødkridt “1631” (stammer fra Tychsen), endvidere følgende blækindskrift: “1839 von der Universität Rostock ins Archiv [MLHAS] gekommen”, senere følgende blyantsindskrift: “2005 vom Archiv [MLHAS] in die Bibliothek [UB Rostock] gek. H. Lietz”, og endelig den nu gældende ovenfor nævnte signatur. På forsatsblad

³⁹ Jeg takker fr. Chamrad for oplysninger vedrørende bindet; hun restaurerede dette i 1995 og skriver herom følgende: “Der Katalog befand sich in einem sehr schlechten Zustand und wurde daher 1995 von mir restauriert. Der Band war stark verlegen und beschädigt, daher mussten der Einband gelöst und die Heftung geöffnet werden. Es erfolgte eine Reinigung der zum Teil sehr stark verschmutzten Blätter. Der Band wurde entsprechend des Originalbefundes restauriert. Fehlstellen im Einbandleder und Pergamentbezug wurden mit passenden Materialien ergänzt. Ebenso wurden die stark beschädigten Kapitale nach dem Originalbefund rekonstruiert und Bindebänder aus naturfarbenem Kalbleder ergänzt.” (Skriftlig meddelelse fra fr. Chamrad til forf., sept. 2012).

Ill. 4: Titelsiden i K 1573

med ældre blyantsskrift: “Vol. XI, Fasz. 7” (stammer fra registreringen i Schwerin).

På fol. 1: titelblad: “CATALOGUS, / Sive index vniuersalis omnium librorum tam manu / scriptorum, quàm typis editorum, qui in jllustris- simi / Principis ac Domini, D. Joannis Alberti Ducis Megal- / burgensis etc. Bibliotheca Swerinensi continentur,⁴⁰ et / extant, secundum seriem alpha- / beticam digestus: / In quo / Vel autorum nomina, vel pecu- liare / librorum appellationes, vel ini- / tia titulorum libris præfixo- / rum à capite exordien- / tia sese decenti or- / dine subse- / quun- / tur. ANNO CHRISTI M. D. LXXIII [= 1573]. / manu Samuelis Fabricij Swerinensis” (se ill. 4).

⁴⁰ Tilemann Stella – som måske var en bedre latiner end Fabricius – har temmelig håndfast korrigeret titlens ‘continentur’ og i stedet skrevet ‘habentur’.

Papir: 5 slags papir: 1) hovedparten af corpus, 2) fol. 24a, 131a, 263a og 277a, 3) fol. 126a, 204a, 254a, 347a (uden vandmærke), 4) fol. 337, 5) bagflyveblad u. fol.

Vandmærker: 1) Tête de boeuf, Briquet nr. 15007 (Wismar 1573), 2) Aigle, variant af Briquet nr. 156 (Eltville 1571) i størrelsen: 10,1 cm × 8,6 cm (kun på Tilemann Stellas indklæbede sedler: fol. 24a og på fol. 131a = underdelen af det samme vandmærke, som er skåret midt over; mærket findes i hel form på fol. 263a); endvidere på fol. 277a (overskåret), 3) Armoiries, mur crénées, variant af Briquet nr. 2032 (med litra B i nord og uden trifolium), 4) Tête de boeuf, Piccard nr. 79084 (Schwerin 1565), 5) Tête de boeuf, med øjne og næsebor, med overstillet stang m. trifolium (bagflyveblad, ikke folieret), Piccard nr. 71628 (Schwerin 1550).

Forud for indskrivningen i katalogen må en registrering af bogsamlingen på kort have fundet sted. En bemærkning skrevet med Fabricius' hånd på fol. 168r antyder noget sådant: "dis ist im registriren nit gefunden." Samtidig er der meget få ændringer eller fejlskrivninger – om end nok en del senere tilføjelser, som skyldes Tilemann Stella; disse er sandsynligvis ført ind efter Samuel Fabricius' udnævnelse til kammersekretær i 1574.

I katalogen er bøger/manuskripter registreret på følgende måde: to tegn har afgjort opstillingen af de enkelte bøger 1) ved anvendelse af alfabetet, hertil en række astronomiske, alkymistiske og andre tegn (i alt 45 + 1, se tabel 1) samt 2) ved et løbenummer fra 1-100.⁴¹ Registreringen i katalogen angives i alfabetisk orden litra A–Z: 1) bogens titel, respektive forfatterens navn (NB: fornavn), 2) som oftest, men ikke konsekvent, trykkeår, 3) undertiden, ej heller konsekvent, trykkested, 4) format, 5) signum (et af de 45 tegn) samt 6) løbenummer. Angivelserne er på latin eller på tysk, undertiden på en makaronisk blanding af disse sprog. Er titlen indbundet med en anden bog angives dette som oftest ved: "extat apud ..." med tilføjelse af signum og løbenum-

⁴¹ Nogle af signaturtegnene med cirkler findes også med enten et tal eller signum smaragdi (smaragdtegnet: tre prikker/stjerner stillet som en pyramide på hovedet) inde i cirklen. De nævnte bogstaver med overstillede kors er for langt de flestes vedkommende skrevet af Tilemann Stella i bøger, der som oftest ses trykt i begyndelsen af 1570'erne; dette kunne antyde, at bogstaverne med kors er den senest anvendte signatur, hvilket selvsagt siger noget om tidspunktet for disse bøgers accession. – Man kan naturligvis se selve anvendelsen af de astronomiske/alkymistiske tegn ved registreringen som en afspejling af ønsket om at opbygge et universallibroték.

mer. Er bogen et selvstændigt bind angives dette som oftest ved: “sub signo ...” med tilføjelse af tegn og løbenummeret.

Tabel 1: Johann Albrecht-bibliotekets signaturer

De 45 tegn er dels alfabetet litra A-Z, dels en række astronomiske og alkymistiske tegn: tegnene for Argentinum vivum (kviksølv)/Mercur; Stannum (tin)/Jupiter; Cuprum (kobber)/Venus; Argentinum (sølv)/Månen; Aurum (guld)/Solen; Ferrum (jern)/Mars; Plumbum (bly)/Saturn; Antimonium (spydglans); Arsenium (arsenik); Viride Acris (grøn kobber); Cerussa (blyacetat, dog usikkert, om der i stedet menes et patriarkalkors), m.fl., dels nogle af bogstaverne i alfabetet med et overstillet kors [A, B, C, D, T, S]. Det 46. tegn: signum smaragdi er ikke en signatur i katalogen, men et tegn, der anvendes enten som udsmykning inde i en af signaturernes cirkler, eller som udsmykning under selve signaturen på bogsnittet. Dette tegn findes i øvrigt ofte på musikudgivelser fra 1500-tallet; inspirationskilden hertil må uden tvivl være Jesu Sirachs Bog 32, 8: “Sicut in fabricatione auri signum est smaragdi, sic numerus musicorum in iucundo et moderato vino”.

Alfabetet litra A-Z	A B C D E F G H J K L M N O P Q R S T V X Y Z
Argentum vivum (kviksølv)/Mercur	♃
Stannum (tin)/Jupiter	♃
Cuprum (kobber)/Venus	♀
Argentum (sølv)/Månen	☾
Aurum (guld)/Solen	☉
Ferrum (jern)/Mars	♂
Plumbum (bly)/Saturn	♄
Antimonium (spydglans)/Jorden	♁
Arsenium (arsenik) (2 tegn)	♁ ○○
Viride Acris (grøn kobber)	⊕
Cerussa (blyacetat)/Patriarkalkors?	‡
Bogstaver med overstillet kors	Ⓐ Ⓑ Ⓒ Ⓓ Ⓔ Ⓕ
Diverse tegn	Ⓘ Ⓢ ♀ Ⓞ Ⓟ Ⓠ Ⓡ
Signum smaragdi	∴

Registreringen indeholder også mere sporadisk forskellige andre oplysninger, f.eks. a) vedrørende hvilket sprog bogen er skrevet på – hvilket som bekendt ikke altid kan aflæses af titlen, b) bemærkninger vedrørende bogens tilstand, c) særlig angivelse af, når der er tale om manuskripter, d) angivelse af, hvorvidt en bog eller et manuskript er særlig smukt illustreret, e) angivelse, af når bogen/manuskriptet er defekt, f) angivelse af, når der fandtes flere eksemplarer af den samme bog.

Vedrørende a) står f.eks.: “est liber italicus”, “est græcus codex”, “est græcum opus”, “est gallicj sermonis”, “est versio latina”, “ist ex græco in italicum sermonem transferirt”, “ist Teutsch”, “Ein schwedisch oder Finnisch Betbuch”;⁴² vedrørende b) f.eks. “Dies ist an den Ecken von Meusen verderbt”, “Dies Buch ist feucht worden, vnd dadurch sehr verrotscht”; vedrørende c) står der som oftest blot “ist geschrieben”, vedrørende d) f.eks. “subtil geschrieben”, “ist schön, vnd herlich illuminirt”, “vnd auf schön Papier geschrieben”, vedrørende e) står som oftest følgende: “ist unter den defecten” (som vel så må have stået samlet), og vedrørende f) “extat semel apud signo xxx”.

Benyttelsen af biblioteket har været umulig uden katalogen. Der ses intet system ved registreringen, og placeringen af bøger, der efter moderne biblioteksprincipper skulle stå samlet i grupper, synes opstillet helt tilfældigt, bortset fra, at der synes taget hensyn til store/små formater. F.eks. er Martin Luthers værker registreret og stillet op under 23 forskellige signaturer. Faktisk kan man ikke engang være sikker på, at tildelingen af et løbenummer afspejler en accessorisk kronologi.

Bibliotekets bestand af bøger og manuskripter

Så godt som samtlige tidligere forfattere har antaget – før fundet af K 1573 – at biblioteket bestod af omkring 6.000 bind; min gennemgang af katalogen har afsløret, at der er langt flere end 6.000 indførsler i katalogen, men at antallet af bind snarere må ligge lidt under de 5.000. En ganske præcis opgørelse over antal titler/bind vanskeliggøres af katalogens talrige henvisninger, hvorfor helt præcise tal formentlig først vil foreligge, når katalogen publiceres in extenso. Min opgørelse over antal bind er landet på 4.951, men det skal siges, at der er usikre momenter ved denne optælling, som først vil kunne præciseres ved en egentlig udgivelse; måske er dette tal en anelse i overkanten.

⁴² Fol. 99r.

Biblioteket var fra Johann Albrechts side anlagt som et universalbibliotek, og det indeholdt bøger vedrørende snart sagt alle fag: teologi (som omfatter langt de fleste titler, deriblandt 28 indførsler vedrørende bibler omfattende 45 bind),⁴³ værker af kirkefædrene, antikke klassikere, tysk middelalderlitteratur, bøger og manuskripter indenfor jura/retsvidenskab, grammatik, retorik, poetik, filosofi, filologi, historie, naturvidenskaberne, medicin og farmakologi,⁴⁴ geografi, astronomi, kartografi, topografi, arkitektur; ligeledes værker om fægtekunst, turneringer (5 bd.), ridekunst, kobberstik (11 bd.) og endelig samlingen af trykte og håndskrevne musikaler. Bibliotekskatalogen opregner hertil i alt 14 inkunabler, nemlig foruden de 12, der nævnes i Krüger 2003,⁴⁵ to titler, som desværre ikke er overleveret.⁴⁶ – Indtil Nilüfer Krügers publikation af katalogen foreligger, giver Krüger 2007, det bedste overblik over biblioteket.

Tabel 2: Oversigt over antal indførsler i katalogen af et udvalg af forfatternavne

Martin Luther	131	Georg Fabricius	17
Matthias Flacius Illyricus	100	Heinrich Bullinger	17
Cicero	82	Nicolai Galli	15
Philipp Melanchton	64	Nikolaus Selnecker	14
Aristoteles	56	Nicolaus von Amdorf	13
Erasmus af Rotterdam	34	Veit Dietrich	12
Johannes Brenz	32	Pietro kardinal Bembo	10
Johannes Wigand	31	Johannes Draconites	8
Paracelsus	28	David Chytræus	7
Tilemann Heshusius	22	Johannes Rivius	7
Cyriacus Spangenberg	21	Johannes Bugenhagen	6
Paolo Giovio	21	Niels Hemmingsen	5
Andreas Musculus	20		

⁴³ Biblioteket indeholder bl.a. bibler på latin, tysk, fransk, græsk, hebraisk, spansk, polsk, flere polyglotte samt også: "Biblia Suecica, quorum titulus est. Biblia, Thet är, All then helgha scriffth på svensko. Tryckt i Vpsala. 1541. in folio vnd bretter schwartz sub signo B 83." Der findes også en del udgaver af dele af Biblen, f.eks. kun Det ny Testamente, her bl.a. "Nouum testamentum lingua Finnica ... sub signo B 84", trykt i Stockholm 1548.

⁴⁴ Arndt 2007, s. 54, opregner i alt 208 bind medicinsk litteratur med i alt 234 titler.

⁴⁵ Nilüfer Krüger: *Die Inkunabeln der Universitätsbibliothek Rostock*, Kataloge der Universitätsbibliothek, 2, Wiesbaden 2003: A 35, A 49, B 41, B 49, C 18, C 42, D 6, P 35, R 20, S 4, V 17 og V 19.

⁴⁶ 1) *Orlandi passagerii de Bononia*, (Rolandinus <Passagerius>: Summa artis notariae, Venezia, 1483 samt 2) *Publius Terentius verteutsch*, Strassburg 1499.

Med henblik på hertugens anskaffelser af bøger til biblioteket ved vi, at der var kontakter til messerne i Frankfurt am Main og Leipzig; der findes ligeledes diverse enkeltstående oplysninger, der beretter om, hvorledes Johann Albrecht skaffede sig sine bøger.⁴⁷ Når bøgerne kom til Schwerin, blev de oftest indbundet af lokale bogbindere i Schwerin, Wismar eller Rostock. Skønsmæssigt 9 ud af 10 bind blev enten “in Pappen weiss gebunden” (så langt det hyppigste) eller “in breter weis gebunden” – altså indbundet i gulligt svinelæder på pap eller træ. På forsiden af bindet blev – oftest med sorte typer – hertugens ‘initialer’ trykt, – altså, som f.eks. på de fleste af musikalien: **J**[ohann] **A**[lbrecht] **H**[erzog] **Z**[u] **M**[ecklenburg] samt året for indbindingen.

I K 1573 er der 4.856 angivelser af årstal, dvs. angivelse af et trykkeår for bøgerne; dette siger selvsagt intet om tidspunktet for accessionen. Et blik på hosstående tabel afslører dog klart, at der for en stor del var tale om i samtiden ganske nye bøger, idet 3.723 af disse 4.856 ligger indenfor i bibliotekets ‘levetid’ dengang: 1552-1576. Det er tydeligt, at der i tiden omkring 1570 har været anskaffet mange bøger; katalogen anfører ingen anskaffelser i 1575 og 1576 – hertugens sidste leveår – hvilket formentlig skal forklares med sygdom, måske også med travlhed med andre ting og økonomiske problemer.⁴⁸ Et enkelt bind – der ikke er nævnt i katalogen – er dog anskaffet i 1575, nemlig Johann Wigand (Hg.): *Argumenta Sacramentariorum, Refutata per D. Martinum Lutherum*, Hans Daubmann Erben, Königsberg 1575, sign. UB Fg-3294.⁴⁹

⁴⁷ Se Krüger 2007, s. 49f.

⁴⁸ Ét bind har trykkeåret 1583. Det drejer sig om: *Rudolphini summa artis notariae* (fol. 292v). Jeg formoder, at der er tale om en fejl fra Fabricius’ side. Indførslen i katalogen blev foretaget i 1573; således som det står på siden, kan der ikke være tale om, at det skulle være en senere tilføjelse. Det interessante er imidlertid, at der findes en 1583-udgave – som UB Rostock ikke har – af det oprindelige værk fra 1483. Jeg antager imidlertid – som også fr. Christiane Michaelis, UB Rostock, hvem jeg takker for tilsendte oplysninger – at der er tale om en skrivefejl. Bogen er i katalogen anført umiddelbart efter inkunablen *Orlandi passagerii de Bononia*, 1483 (se note 46).

⁴⁹ Jeg takker fr. Christiane Michaelis, UB Rostock, for denne oplysning.

Tabel 3: Trykkeår for samtlige bøger i K 1573 ved hvilke et sådant er oplyst

1501:	3	1527:	3	1553:	83
1502:	2	1528:	5	1554:	79
1503:	1	1529:	15	1555:	79
1504:	-	1530:	16	1556:	90
1505:	1	1531:	21	1557:	87
1506:	1	1532:	24	1558:	98
1507:	1	1533:	19	1559:	129
1508:	-	1534:	23	1560:	144
1509:	1	1535:	27	1561:	141
1510:	-	1536:	30	1562:	151
1511:	-	1537:	39	1563:	125
1512:	1	1538:	62	1564:	146
1513:	-	1539:	38	1565:	120
1514:	-	1540:	44	1566:	188
1515:	1	1541:	57	1567:	197
1516:	2	1542:	38	1568:	185
1517:	1	1543:	58	1569:	256
1518:	3	1544:	55	1570:	628
1519:	6	1545:	61	1571:	346
1520:	4	1546:	54	1572:	195
1521:	6	1547:	28	1573:	119
1522:	6	1548:	68	1574:	12
1523:	2	1549:	64	1575:	-
1524:	5	1550:	104	1576:	-
1525:	2	1551:	125	1583:	1 [?]
1526:	4	1552:	125		

I alt: 4.856 angivelser af årstal

Hvad er så i dag er tilbage af det bibliotek, som Samuel Fabricius registrerede i 1573? En undersøgelse af UB Rostocks elektroniske katalog med henblik på proveniensens: Johann Albrecht giver 3.633 numre; dette antal svarer ikke ganske til antallet af titler, idet registreringen er foregået således, at enkeltbindene i et flerbindsværk er inkluderet i dette tal. Samtidig skal det siges, at samlingens inkunabler og håndskrifter ikke indgår i opgørelsen, ligesom flere eksemplarer af samme værk

heller ikke er medtalt.⁵⁰ Om dette samme spørgsmål skriver Nilüfer Krüger: “Die von mir vor dreieinhalb Jahren begonnene systematische Erschließung des Bestandes hat durch Zählung ergeben, dass von den ehemals rund 6.000 Bänden der herzoglichen Bibliothek nur noch 3.672 in der Universitätsbibliothek Rostock vorhanden sind” – og hun giver et svar på: “Wie konnte es dazu kommen ? Die vergessene Büchersammlung Johann Albrechts rottete fast 200 Jahre auf einem Schweriner Dachboden vor sich hin ... Unsachgemäße Lagerung, unrechtmäßige Verkäufe, auch Entwendungen aus der Bibliothek dürften Gründe dieser Minderung sein.”⁵¹

Musiksamlingen

Hertug Johann Albrecht var – som hans biograf Schirmmacher har gjort opmærksom på – “ein leidenschaftlicher Freund der Musik.”⁵² Vi har ingen viden om hertugens personlige musiceren, men vi ved, at han lagde den største vægt på at ansætte en række kvalificerede musikere. I hans Schweriner-tid var en række velkvalificerede musikere ansat ved hoffet: organisten Hieronymus Mors, sangeren Adrian Petit Coclico, luthenisten Dominicus Dalarpo, tensorsangeren Johann Frölich, basunisten Cesare Bendinello, kapelmestrene David Köler og Johannes Flamingus, contratenoren Artus Dammerler, tensorsangeren Thomas Mancinus og trompeteren Caspar Rehbock/Rehbuck. Flere af disse musikere/sangere fik senere i deres tilværelse ansættelse ved det danske hof.⁵³

En central person i Schwerins musikliv fra 1550erne til midt i 1560erne var kantoren ved fyrsteskolen, Nicolaus Sartorius. To indførsler i katalogen – der henviser til hinanden – dokumenterer, hvad nærværende forfatter allerede i 1995 beviste ved hjælp af håndskriftstudier

⁵⁰ Jeg er fr. Christiane Michaelis, UB Rostock, tak skyldig for disse oplysninger.

⁵¹ Krüger 2007, s. 25, med henvisning til Tychsen 1790, s. 19-21f. Tychsen tilbagekøbte flere gange bøger på bogauktioner i Rostock, som entydigt stammede fra Johann Albrecht-biblioteket. Jeg vil som nævnt sætte spørgsmålstegn ved de af Krüger nævnte 6.000 bind, hvilket antal må være en del i overkanten; skønsmæssigt drejer det sig dog under alle omstændigheder om et markant tab over de 440 år på omkring 25 %.

⁵² Schirmmacher, Friedrich Wilhelm: *Johann Albrecht I. Herzog von Mecklenburg*, Wismar 1885, s. 761; endvidere Heinrich Schreiber: *Johann Albrecht I., Herzog zu Mecklenburg*, *Schriften des Vereins für Reformationsgeschichte*, 16, 64, Halle 1899.

⁵³ Dokumentationen vedrørende disse musikere er meget omfattende, og den vil blive bragt i forbindelse med udgivelsen af katalogen over musikalerne (se note 7).

i MLHAS, at Sartorius er hovedskriveren af bibliotekets håndskrevne musikaler.⁵⁴

Ét bind i musiksamlingen, der netop skal ses i sammenhæng med Sartorius, har givet årsag til nogen forvirring. Når Andreas Waczkat vil henføre D-ROu, Mus. Saec. XVI., 51, til Johann Albrechts tid i Güstrow – til 1554, året før han flyttede til Schwerin, er dette ikke korrekt.⁵⁵ Han skriver til støtte for sit synspunkt: “Ein wichtiges Indiz dafür liefern die vier Bände *Psalmorum selectorum* [= RISM 1553/4-6 og 1554/11, trykt i Nürnberg 1553 og 1554] ... Diese tragen nämlich auf dem Buchblock die von Fabricius angebrachte Signaturen P 85 bis P 88 der Schweriner Hofkapelle, unterscheiden sich in ihren sonstigen Merkmalen jedoch von denen die Kongsted als kennzeichnend für die Schweriner Musikalien benannt hat ... So sind die Stimmbücher nicht in einen weißen, sondern in einen dunkelbraunen Ledereinband eingebunden, die Prägung lautet ‘NSM/ [Vignette]/1554. Obwohl Akzession und/oder Einband der Sammlung damit in das Jahr vor Johann Albrechts Schweriner Regierungsantritt fallen, sind sie offensichtlich der späteren Schweriner Sammlung zugeführt worden.” – Forklaringen på historien er følgende: Bindet, som formentlig er indbundet i Wittenberg eller i Meissen, har tilhørt kantor Sartorius; 1554 er indbindingsåret, og NSM skal tydes: Nicolaus Sartorius Misnensis, ligesom det bl.a. også er hans hånd, der findes i den trykte samplings håndskrevne appendix. Sartorius var fra Meissen; han tog bindet med, da han kom til Schwerin, og ved hans død i 1566 eller 1567 er det så indgået i det hertugelige bibliotek.

Hertugen lagde åbenbart ikke blot vægt på at ansætte gode musikere, men også på at besætte hofstillinger med folk, der havde gedigen humanistisk-musikalsk uddannelse. Hoffets embedsmænd deltog øjensynlig for en del i hoffets musikudøvelse, og – som en ganske overordentlig interessant detalje: man finder flere af hofembedsmændenes

⁵⁴ Kongsted 1995, s. 125. De to steder er: 1) fol. 59r: “Cantiones Ecclesiasticæ & aliæ uariæ pluribus et diuersis partibus olim conscriptæ à Nicolao Sartorio piæ memoriæ Cantore Swerinensi” samt 2) fol. 283v: “Nicolaj Sartorij Cantoris olim Suerinensis piæ memoriæ, Cantiones Ecclesiasticæ uariæ, pluribus & diuersis partibus ab ipso conscript. Vide Cantiones Ecclesiasticæ etc. olim conscriptæ à Nicolao Sartorio, sub pluribus et diuersis signis.”

⁵⁵ Andreas Waczkat: Die Güstrower herzoglichen Musikaliensammlungen, *Musik in Mecklenburg*. Hildesheim 2000, s. 193-200 (se note 11).

og skolelærernes 'hænder' i hoffets og skolens nodemateriale. Dette skal jeg ligeledes gøre rede for i den kommende katalog.

Derfor til sidst et par ord om musikalienne i biblioteket. Da den nævnte katalog vil gøre rede for bestanden i dag, skal jeg selvsagt her nøjes med at omtale, hvad der desværre i løbet af de 440 år, siden K 1573 blev renskrevet på slottet i Schwerin, er gået tabt. Heldigvis – modsat bogsamlingen – er ikke meget forsvundet blandt musikalienne. Man må dog sige, at de efterfølgende numre, som alle nævnes i K 1573 og således var til stede dengang som materiale for hoffets og fyrsteskolens musikudøvelse, udgør et føleligt tab:

1) fol. 13v: "Alexandri Untzj Apothecarij Wittenbergensis dispensatorium. In 4to geschrieben vnd eingebunden in leder auff pappen art mit einem Vberschlag. Ist altfrenkisch, sub signo h̄ 20. Hiebei ist ein Vnterricht wie man auf der lauten schlagen soll."

Spørgsmålet er her, om Fabricius har læst korrekt, når han henfører apoteker Alexander Untz til Wittenberg. Jeg har ikke kunnet finde nogen apoteker Untz i Wittenberg, derimod findes en apoteker af dette navn i Stuttgart, Württemberg, som nævnes som byens 2. apoteker 1528-1558.⁵⁶ Hans 'dispensatorium' (samling af forskrifter til tilberedning af lægemidler) har, som det ses, været håndskrevet; det vedhæftede undervisningsmateriale i luthspilleets ædle kunst har formentlig ligeledes været et manuskript.

2) fol. 27r: "Antonij Scandelli Churfürstl. Sächsischen Capelmeisters Missa sex Vocum super Epitaphium Mauritij Electoris Saxoniae: Cuius initium: Mauritius cecidit, bellax Germania plange. In fol. vnd geduppelt regal, vnd blaw Pappen gebunden, sub signo ☿ 40".⁵⁷

Med henblik på datering: manuskriptet kan først være skrevet efter 1568, året for Antonio Scandellos ansættelse ved det sachsiske hof. Der kan således ikke være tale om en afskrift af Sartorius, der døde i 1566/1567; formuleringen antyder, at der kunne være tale om et dedikationseksemplar. Har Scandello evt. sendt et manuskript manu propria til Johann Albrecht, er det altså sket i perioden 1568-1573.

⁵⁶ Landesarchiv Baden Württemberg, Hauptstaatsarchiv Stuttgart, A 403, U 94 og U 137.

⁵⁷ Dette værk findes i sin tidligst kendte version i et manuskript fra Torgau, afskrevet i året 1562 (se Wolfram Steude: *Die Musiksammelhandschriften des 16. und 17. Jahrhunderts in der Sächsischen Landesbibliothek zu Dresden*, Leipzig 1974, Mus Pi Cod. I, nr. 95, s. 198f.).

3) fol. 27r: “Antonii Scandelli missa sex uocum super Epitaphium Mauricij Electoris Saxoniae. Ist auf duppelt Regal papir geschrieben, sub signo ☞ 46”.⁵⁸

Dette værk er – som det foregående – den seksstemmige messe, der blev skrevet over det musikalske ‘epitafium’, som Scandello komponerede, da kurfyrst Moritz af Sachsen døde i 1553.

4) fol. 65v: “Catalogus sex Vocum: Jubilate Deo, Clemens non Papa [et al.], cum aliis quinque uocum cantionibus & Missis. In duppelt median pappen weis eingebunden, vnd auf schön Papir geschrieben, sub signo 2| 66”⁵⁹ (se ill. 3, s. 88).

Der kan ikke være tale om nogen trykt samling, der som forlæg in extenso er skrevet af til brug ved hoffet i Schwerin. Man kunne fristes til at tro, at der kunne være tale om en afskrift af RISM 1554/5, i hvilken samling Clemens’ værk først blev publiceret. Denne samling indeholder jævnfør titlen både 5- og 6-stemmige værker; imidlertid rummer den ingen messer. Der er således muligvis tale om et compositum mixtum, som kan være skrevet af kantor Nicolaus Sartorius, som flere af de øvrige overleverede manuskripter.

5) fol. 126v: “Gallj Dreslerj Nebræj Cantiones: Nouendecim. In fol. regalj duppelt, vnd auf Papir reinlich geschrieben, vnd in schlecht Pergamen eingebunden, sub signo 2| 74. Hierbey ist auch Joseph Schlegels Passion.”

Johann Albrechts bibliotek indeholdt flere værker af Gallus Dressler (1533-mellem 1580/1589), en i samtiden kendt kantor fra latinskolen i Magdeburg. Dengang var fire samlinger til stede i biblioteket, alle trykt i Magdeburg: 1) *XIX Cantiones*, 1569, 2) *XVI Geseng*, 1570, 3) *XC Cantiones* (dvs. trykforlægget for det her nævnte manuskript), 4) *Magnificat octo tonorum*, 1571 – dvs. i alt over 100 værker; biblioteket havde også hans teoretiske værk: *Musica practicae elementa*, 1571. – Joseph Schlegel var til 1565 kantor ved skolen og kirken i Altendresden, senere kantor

⁵⁸ Samme værk som ovenfor. Se Steude 1978, s. 118-120.

⁵⁹ Clemens non Papis motet, 6 vocum, *Jubilare Deo* m. secunda pars: *Populus eius*, blev trykt første gang i 1554 af Phalèse i Louvain (= RISM 1554/5), igen i 1555 (RISM 1555/14) og i 1558 (RISM 1558/4 og 1558/5). Sidstnævnte samling er identisk med RISM 1554/5; når det i forbindelse med 1555/14 hedder: “... & nunc primum in lucem aeditus”, er det i forbindelse med Clemens’ motet en omgøelse af sandheden fra udgivers side – værket var udgivet året før i: *Liber sextus cantionum sacrarum vulgo moteta vocant, quinque et sex uocum ex optimis quibusque musicis selectarum*; denne udgivelse indeholder 6 værker af Clemens, 5 af Crequillon samt 1 værk af P.J. de Lattre, 1 værk af S. Moreau, 1 værk af A. Willaert, 1 værk af N. Wismes samt et anonymt værk.

i Freiberg. Den omtalte passion er formentlig den tysksprogede passion, som er overleveret i Dresden: *Passio Germanica Domini Jesu Christi*. Steude meddeler ikke nogen konkordanser til dette værk.⁶⁰

6) fol. 169v: "Jacobi Heupt passion mit zweyerley noten in ein buch geschrieben 1561. In fol. doppel regal, sub signo 2| 74."⁶¹

Der er tale om den samme person, "Tenorist vnd Notist" Jacob Haupt, der i et brev af 25.1. 1557 fra Dresden tilbyder Christian 3. at komme til København medbringende både en passion – formentlig den her nævnte – og et *offitium pascale*; dette, såfremt den danske konge kunne udvirke en orlov hos sin svigersøn, den sachsiske kurfyrste.⁶² Haupt havde ved det sachsiske hof været kollega med Christian 3.s hofkapelmester, Josquin Baston, indtil Bastons ansættelse ved det danske hof i sommeren 1557.⁶³ Der har åbenbart været en længere korrespondance, for i et brev af d. 18.2. 1558 henviser Christian 3. til et brev, som han modtog fra Haupt i december 1557. Kongen takker for tilsendelsen af "etzliche gesenge, sonderlich denn grossen Passion deutsch jn gesangs weis, wie jn eurem schreiben gemelt, jn einem groszen buch gebunden von euch bekhomen."⁶⁴ Christian 3. sender 3 rosenobler til Haupt, der i mellemtiden var blevet "pfarrherr zu Zschawitz".

7) fol. 197r: "Joannis Flamingi Cantoris Missa quinque vocum, ad imitationem Cantilenæ Etsi me occiderit Dominus, composita, et illustrissimo principi Johanni Alberto Duci Megapolensi strenæ loco transmissa et dedicata in folio, geschrieben, vnd in schwartz pergament eingebunden. sub signis sequentibus intus notatis. Tenor ♩ 92, Bassus ♩ 93, Cantus Primus ♩ 94, Cantus secundus ♩ 95, Altus ♩ 96".⁶⁵

Johannes Flamingus var – før han blev ansat som kapelmester ved Johann Albrechts hof – 1565-1567 kantor ved St. Pieters Kerk i Leiden. Han nævnes 1569 i Schwerin, hvor hans bestalling som kapelmester

⁶⁰ Wolfram Steude, 1974 (se note 57), s. 55, ms. 21, Mus. Gl 5, nr. 35; Schlegels passion står opført fol. 220v, hvor vi har dateringen 1561.

⁶¹ Manuskriptet er bundet sammen med Dresslers ovennævnte passion.

⁶² Andreas Schumacher: *Gelehrter Männer Briefe an die Könige in Dännemark, vom Jahr 1522 bis 1587*, Dritter Theil, Kopenhagen und Leipzig 1759, s. 219f).

⁶³ Martin Ruhnke: *Geschichte der deutschen Hofmusikkollegien im 16. Jahrhundert*, Berlin 1963, s. 217.

⁶⁴ C.F. Wegener (udg.): *Aarsberetninger fra Det kongelige Geheimearchiv indeholdende Bidrag til dansk Historie af utrykte Kilder*, 1852-55, s. 290.

⁶⁵ Kun Cantus secundus er overleveret til i dag som Mus. Saec. XVI., 20; datering: februar 1573.

dog først er dateret d. 1.9. 1571. Han nævnes sidst som kantor i Zwickau i 1573.⁶⁶

8) fol. 264v: "Matthæi le Maÿstre Missa quinque uocum super Præter rerum seriem, Auf doppel regal Papir geschrieben, sub signo ☩ 44".⁶⁷

Mattheus le Maistre kom fra hofkapellet i München, før han i 1554 blev ansat som kapelmester ved det kurfyrstelige hof i Dresden, hvor han var, til han 1568 blev pensioneret.⁶⁸

9) fol. 323v: "Primus liber modulorum quatuor, & quinque uocum, quos uulgu moteta uocat [rettet, der har tidligere stået: uocant] à quibusuis celeberrimis autoribus excerptus. Apud Jacobum Arbillum. In 24to oblongo [?], vnd seind idere stimmen in rot pappen gebunden, vnd schön vergüldet, sub his signis: Tenor sub ¶ 53. Bassus ¶ 54. Superius ¶ 55. ~~Tenor~~ Altus [sic] ¶ 56. Quinta pars ¶ 57".⁶⁹

Denne udgivelse er RISM 1558/8. Den var, som det ses af ovenstående, komplet til stede i Johann Albrechts bibliotek; desværre er den nu kun overleveret som fragment i Regensburg og i London. Samlingen indeholder kun 10 værker: 3 af Jacobus Clemens non Papa, 2 af Pierre Colin, og 1 værk af hver af følgende: Nicolas Gombert, Jean de La Bruquiere, B. de la Combe, Jean Maillard og Claudin de Sermisy.

10) fol. 358v: "Thomæ Crecquillon officium: Domine Deus omnipotens, Sex Vocum, Ist geschrieben, In fol. vnd in schlecht Pergamen geheft: Tenor extat sub signo P. 98. Discantus sub P. 99. Altus sub X 76. Quinta Vox sub X. 77. Bassus sub P. 100. Sexta uox sub X. 78."⁷⁰

Der er formentlig tale om den 6-stemmige motet, der er overleveret i *Liber septimus cantionum sacrarum*, P. Phalèse, Louvain 1555, hvor der findes yderligere tre værker af Thomas Crecquillon. Hvorledes registreringen af ovennævnte stemmer i K 1573 på to forskellige signaturer skal forstås, er uklart.

⁶⁶ Se Kongsted 2002, s. VIII.

⁶⁷ Konkordans i Bayerische Staatsbibliothek: Mus Ms. 42 (Maier nr. 15), en korbog fra hofkapellet i München, dateret omkring 1550. Se Martin Bente et al.: *Katalog der Musikhandschriften*, I, Chorbücher und Handschriften, Bayerische Staatsbibliothek, München 1989, s. 163.

⁶⁸ Om hans forbindelse til det danske hof, se Ole Kongsted: *Mattheus le Maistre: Missa super Douce Mémoire necnon variï cantus*, Capella Hafniensis Editions, Series B. vol. 2, 2009, s. IX-XIII.

⁶⁹ Regensburg, Bischöfliche Zentralbibliothek, Proske Sammlung (kun Quinta pars) og i London, British Museum (kun Bassus).

⁷⁰ Det drejer sig formentlig om RISM 1555/4 udg. af P. Phalèse, Louvain 1555.

11) fol. 370v: “Vincentii Ruffonis Magnificat primi Tonj quinque vovum. Geschrieben in fol. regalj vnd in schwartz Pappen eingebunden, vnd etwas vergüldet, sub signo 21 70.”⁷¹

Man noterer, at der blandt det ikke overleverede – som dog også blandt de overleverede titler – er værker af nabohoffernes kapelmestre, f.eks. Le Maistre og Scandello, begge kapelmestre ved det sachsiske hof; hertil også værker af samtidens største komponister, f.eks. Jacobus Clemens non Papa. Også i det trykte materiale findes flere værker overleveret af kapelmestre og musikere ved andre tyske hoffer: således f.eks. Orlando di Lasso (München). Endvidere må man sige, at der er en påfaldende mangel på værker fra David Köler, hofkapelmester i Schwerin 1563-1565.⁷²

Afslutning

Wolfram Steudes i indledningen nævnte opfordring til nøjere beskæftigelse med UB Rostocks musikalien fra 1500-tallet må i den grad siges at have været nyttig. Selv var han i 1970'erne ikke i stand til at drage de konklusioner vedrørende materialet, som eftertiden har kunnet, men han var i sin fremragende studie over Midt tysklands musikhistorie i 1500-tallet – i modsætning til tidligere forskning – imidlertid ganske klar over, at det meste af materialet fra 1500-tallet i UB Rostock pegede mod Schwerin. Han beklagede endnu ikke at kunne give en grundigere orientering om materialet, skriverhænder etc.⁷³ Efter fundet af K 1573 er en samlet oversigt over hoffets og skolens musikalien i Schwerin nu for første gang mulig, ligesom der kan gøres rede for flere skriverhænder i dette materiale. Og hermed er grundlaget skabt for, at musikken i Schwerin kan ses i det rette lys og sættes i en kulturel sammenhæng. Sammenfattende kan foreløbig siges, at Johann Albrechts musiksamling, som den nu kan overskues i sin helhed, viser en stor diversitet, både hvad genrer og sprog anbelanger: der er latinske messer, motetter og Magnificatsamlinger, italienske madrigaler, villaneller, canzoner, franske chansons, både gejstlige og verdslige tyske Lieder, kirkekorsvar på både latin og tysk m.m. i den vokale sammenhæng, og musik både for orgel og luth i den instrumentale ditto.

⁷¹ Det drejer sig efter alt at dømme om en afskrift af udgivelsen i Venezia 1559.

⁷² Se Georg Eismann: *David Köler. Ein protestantischer Komponist des 16. Jahrhunderts*, Berlin 1956, s. 79-89.

⁷³ Steude 1978, s. 130.

Læsning af historiske/kulturhistoriske fremstillinger af hoffernes historie/kulturhistorie i Europa kan for musikhistorikere undertiden være en ærgerlig affære. Ofte behandles musikken i den slags fremstillinger stedmoderligt – undertiden berøres den slet ikke – tit forstås musikkens placering i hoffets liturgi ikke, jævnt hen er musikken i en bibliotekskatalog blot et appendix, som ikke vederfares ret, dvs. bliver grundigere omtalt; dette selvom musikken havde en plads, som i datidens samfund var lige så vigtig som malerkunst, arkitektur m.v., og som også for fyrsten var lige så vigtig i den repræsentative ‘politiske’ sammenhæng som de andre kunstarter. Særlig ærgerligt er det naturligvis, hvis beskrivelse af forholdene – som det er tilfældet i forbindelse med flere hoffers historie, bl.a. også Schweriner-hoffet – på denne måde bliver åbenlyst skævvredet.⁷⁴

Det mecklenburgske hofs og fyrsteskolens musiksamling – som nævnt så langt det meste af, hvad der i dag er registreret under Mus. Saec. XVI. i UB Rostock – repræsenterer et på flere måder enestående materiale, som det ville være højst upassende at undervurdere betydningen af. Hvor mange steder i Nordeuropa findes en lignende så tidlig på det nærmeste komplet overleveret hofmusiksamling? – jævnfør K 1573 endog med detailleret underretning om, hvad der dengang var til disposition for musikudøvelsen ved hoffet i Schwerin og den hertil tæt knyttede skole.⁷⁵

Titlens citat: “Ist ein alt buch” er Samuel Fabricius’ bemærkning i K 1573 vedrørende Johann Albrecht-bibliotekets signatur B 49: *Vocabularius utriusque iuris*, der blev trykt i 1477; bogen er bibliotekets næstældste inkunabel (fol. 372v). Der var jævnfør katalogens titelblad også manuskripter – endda ganske mange – i Johann Albrechts bibliotek; omtale af disse falder udenfor rammerne af en artikel som denne. Til lad mig dog i netop denne festlige sammenhæng at nævne blot et enkelt: “Bibliothecæ Regiomontanæ Alberti Marchionis Brandenburgensium”.

⁷⁴ F.eks. mangler Stuth 2007, s. 11-21, således henvisninger til samtlige de titler, der er angivet i note 10. I en i øvrigt særdeles interessant artikel omhandlende Johann Albrechts hof, er der – *post de* i note 10 publicerede værker – kun ganske få og utilstrækkelige bemærkninger om biblioteket, ikke én linie om musiksamlingen, ikke én linie om hoffets musikliv, intet om fyrsteskolens musikliv og meget lidt om dens betydning for den kulturelle opblomstring i Mecklenburg i midten af 1500-tallet.

⁷⁵ Skolens musikaler – der for størstedelen skyldes kantor Nicolaus Sartorius – indgik efter dennes død i 1566 el. 1567 i hoffets musiksamling.

sis, Ducisque Borussiae, descriptio etc. Catalogus. Jn fol. vnd pappen leberfarb sub signo C 35. Ist geschrieben anno 1556”, som desværre ikke er overleveret.⁷⁶ – Adskillige af landene i Østersøområdet har i historiens løb haft mange fine bog-/bibliotekshistorikere – ikke mindst Danmark – der har beskæftiget sig med “alte Bücher”. Denne lille studie tilegnes en af de fineste af slagsen overhovedet, som i løbet af sin mangeårige forskningsindsats har beskæftiget sig med mange gamle bøger/bogsamlinger og præsteret fremragende forskning indenfor særlig dansk bibliotekshistorie – med en hjertelig lykønskning og en tak for et for nærværende forfatter lærerigt samarbejde i forbindelse med præsentationen af Flensborg-musikalienne i udstillingen “Festmusik fra Renaissance” i 1990.

⁷⁶ Findes ikke i UB Rostock, ej heller i Mecklenburgisches Landeshauptarchiv, Schwerin. Se i øvrigt Janusz Tondel: *Eruditio et Prudentia. Die Schloßbibliothek Herzog Albrechts von Preußen. Bestandskatalog 1540-1548*, Wiesbaden 1998, s. 9f.

ZUSAMMENFASSUNG

OLE KONGSTED: "Ist ein alt buch." Hertug Johann Albrecht 1. af Mecklenburgs bibliotekskatalog fra 1573

Der Beitrag beschäftigt sich mit dem Bibliothekskatalog von Herzog Johann Albrecht von Mecklenburg vom Jahre 1573, den Hanno Lietz, Abteilungsleiter i.R. der Sondersammlungen der UB Rostock, im Mecklenburgischen Landeshauptarchiv in Schwerin entdeckt hat. Dieser Fund ermöglicht es der Forschung in einem weit höheren Maße, als es bislang der Fall war, zu einer Wertschätzung der gesamten Bibliothek zu kommen, die zu den bedeutendsten Renaissancebibliotheken Nordeuropas zu zählen ist. In einer Reihe von Einzelabschnitten wird (1.) kurz über die Geschichte der Bibliothek berichtet, (2.) über die Überführung in das Schloss Schwerin, (3.) über ihr späteres Schicksal sowie ferner (4.) über die Tätigkeit der damaligen Bibliothekare Tilemann Stella und Samuel Fabricius. Sie haben die Anlage der Bibliothek bis zum Tod des Herzogs im Jahre 1576 betreut.

Daneben erfolgt eine kodikologische Beschreibung des Katalogs, der 1573 von Samuel Fabricius, ständiger Mitarbeiter des Herzogs, in eine Reinschrift gebracht wurde. Dieser Abschnitt bietet zugleich eine über die äußere Erscheinung des Buches hinausgehende Darstellung des Registrierungssystems, die geschaffen wurde, um den Bestand dieser Universalbibliothek deutlich zu machen. Zum einen basiert die Registrierung auf einer alle Buchstaben von A-Z sowie astronomische und alchemistische Zeichen benutzenden Signatur. Zum anderen werden laufende Nummern von 1-100 verwendet. Ob dahinter ein übergeordnetes Prinzip existiert, ist jedoch nicht zu erkennen. Ohne diesen Katalog scheint die Benutzung der Bibliothek allerdings nicht möglich gewesen zu sein. Auch ist Näheres über den Zeitpunkt der Anschaffung der Bücher aus den vergebenen Signaturen nicht zu ermitteln.

Ein weiterer Abschnitt des Beitrags ist den Büchern und Manuskripten sowie deren Themen und Autoren gewidmet und gibt bezüglich aller Bücher des Katalogs Auskünfte über das jeweilige Erscheinungsjahr, soweit dies mitgeteilt ist. Eine Übersicht lässt erkennen, dass der Hauptteil der Bücher dem Zeitraum 1552-1576 entstammt, also neu war. Stark repräsentiert sind Bücher aus den 1560er Jahren wie auch vom Beginn der 1570er Jahre. Der vorliegende Artikel enthält schließlich noch eine Liste all jener Musikmanuskripte, die im Katalog aufgeführt sind, aber seit 1573 verloren gingen.

Die Bibliothek des mecklenburgischen Herzogs enthält eine erlesene Musikalien-sammlung, auf die der zeichnende Verfasser früher bereits in anderem Zusammenhang aufmerksam gemacht hat. Der Hauptbestand dieser Sammlung, bestehend aus Büchern und Manuskripten, befindet sich heute in der UB Rostock und trägt die Signatur Mus.Saec. XVI. Was die Manuskripte aus dem 16. Jahrhundert anbelangt, so ist derzeit ein Katalog mit sämtlichen *incipits* in Arbeit, ebenfalls versehen – soweit feststellbar – mit Angabe der Schreiberhände. Dieser Katalog soll als Band 1 einer neuen Serie von *Documenta Musica Regionis Balticae* erscheinen (Capella Hafniensis Editions, Det Kongelige Bibliotek).

